Присвячую Степанові Ковалеву

Та його властиво так тільки прозвали Довбанюком, за те, що все ходив у тих шляхетських, незбираних, як то кажуть, вибачте, "довбаних" штанах. А звався він властиво Городиський. Шляхціц був,— правда, що з тих ходачкових, але фуми шляхетської стілько, що хоч і графові не стид би. Іде тото, бувало, вулицею, обшарпане, в полотнянці, два роки непраній, заталапаній по коліна,— хто би його не знав, то би йому кусник хліба дав, як дідові, а зустрінеться з хлопом, то надується, як той індик, ніс догори, ніби зорі лічить, та й просто насупротив, не вважає ні на що. І най-но би поважився чоловік не обминути його або підтокою за полотнянку зачепити, то так зганьбить, що й о світі не стямишся!

— А ти, мудю! А ти, хлопє! А ти, опришку! Чи не бачиш, що я йду, не можеш уступитися?

Свої люди вже знали тоту його фудулію, то тілько всміхнеться, бувало, чоловік та й скаже:

— Ну, ну, пане Городиський (якби не сказав "пане", то, крий мати божа, образиться на смерть!), вибачайте за сей раз, я не хотячи!

І Городиський гордо кивне головою на знак, що перемінив гнів на милість, і почалапкає собі дальше вулицею. А коли се лучилося з незнайомим, чужосільним чоловіком, то такий не раз стане, слухає-слухає Довбанюкової ганьби, а тут видить, що чоловік зовсім ледащо, та й почне кпити собі з нього.

— Ба, а чому ж то пан у кариті четвернею не їдуть, а тілько пішки по болоті чвалають?

— Чекай-но ти, чекай,— скрикне на те Довбанюк,— прийде ще такий час, що ми, шляхта, будемо вами, хамами, їздити!

— А бодай-то бог о тім не довідався!— сміється чоловік, а Довбанюк іще дужче лютує.

— Орати будемо вами, так! А вашими бабами волочити, щоб ти знав! Ти гадаєш, що я жартую? Чекай тілько, за два роки Польща буде, побачиш!

Почувши таку бесіду, чоловік швидко перестає сміятися, з якомось острахом позирне на Довбанюка, далі сплюне щосили та й мовчки рушає дальше в свою путь. А Довбанюк також сплюне та й воркоче собі під носом:

— От хами! Як собі розібрали. Забули вже дисципліну, зовсім забули! Але чекайте лишень, прийде ще на вас криска, пізнаєте ви, що що шляхтич, то не хлоп. Най-но тілько нам Польща вернеся!

Дуже часто він, бідолаха, тоту небіжечку Польщу згадував. Та й бог його знає, як йому здавалося: чи тоді грушки на вербах рости будуть, чи колачова туча спаде, чи що? Те тілько видавалось йому певним, що тоді й найгіршому шляхтичеві щодень буде пущанє. А тут у нього, бідолахи, щодень велика п’ятниця. Робити, бачите, не хочеться так тяжко, як хлопові, своїх достатків хіба стілько, що на хребті, ну, а їсти треба. От так де саду пильнувати, в пасіці роїв доглянути (хоч бджіл дуже боявся і на пасічництві не розумівся), під час толоки коло женців постояти або зимою скіпок наколоти та збіжжя на млинку провіяти — стілько його й роботи було. А не кличе, бувало, й до такої ніхто, то він літом у ліс на губи плентається, набере голубінок, гіркань, сироїжок, накладе де-будь огник та й пече-пече й їсть. А зимою, то так-таки голіруч з хати до хати

волочиться, посидить, посопе, побалакає, коли що дадуть, то перекусить, а як ні, то далі плентаєсь.

Було в нашім селі кілька багатих шляхтичів, ще й тезки Довбанюкові, все Городиські, хоч і не свояки. То ті вже зглядь мали на нього. Літом до роботи запрошують, а й зимою не забувають. Не знаю, чи там змова між ними була, чи що, досить, що коли Довбанюк у них не сидів і не стравувався, давали йому "лігурально"* щотижня по гарцеві ячмінної муки. Ми, діти, бувало, сміху маємо!.. Скоро тілько субота-вечір, мій Довбанюк, нічого нікому не кажучи, бере мішочок за ремінь та й у село. А ми, також нічого не кажучи, та й за ним.

— А ви куди, колодачики? (Всі діти у нього звалися "колодачики".)

— Та так собі! Біжимо послухати, відки пси гавкають.

— Дам я вам псів!

І він грозив нам пальцем. Дуже, бачите, не любив, коли хто за ним заглядав, що він робить або куди ходить. А нам тілько того й треба. Нам хоч би й у конець села пробігатися, аби тілько Довбанюка подражнити. І як то вже він ізвивався, через плоти скакав, у кукурудзи та в колопні ховався, коби тільки змилити нас, аби ми не знали, в котру хату він заходить. Та куди тобі сховатися перед чотирма парами всевидющих дитячих очей! Куди він, туди й ми за ним, а все кричимо:

— Пане Городиський, геп-геп! Пане Городиський, геп— геп!

— Ну, ну,— воркоче він із колопень,— гепну я тебе одного з другим, лиш ти не йди мені з очей!

А коли вже дістане свій гарчик муки, з хати виходить та й просто на вулицю. Тоді вже ані гадки поза плоти скакати. Самою серединою дороги суне, і борони господи до нього підступити! Та й просто до нашої хати. З моїм татом він якийсь давній знайомий був, ну, та й пасіка у нас, сад; досить, що він усе любив пересиджувати у нас, коли деінде діла не мав. "Тут моє припиновище,— каже, бувало,— поки не проженете". І скринька його зо шматтям у нас у коморі стояла. Навіть горнець свій і залізну ложку в тій самій скриньці мав. Та то він у тім горшку щодня собі у нас лемішку варив із тої муки. Зварить, бувало, водою розпустить та й сьорбає. Мама не втерплять, капнуть йому молока до тої бевки, а він відвернеться, ніби не бачить, аби не потребував дякувати. Не любив, бачите, виду показувати, що хтось йому ласку робить, а вже попросити в кого чого — радше з голоду згине! "Що то, — кажуть, бувало, мама,— "шляхетська манерія"!" Та й байдуже собі, привикли до старого Довбанюка.

Так, отже, послухайте, яка то старої голови на старість дурниця вчепилася! Неділя була, десь так перед Петром, саме того року, як то тота польська рухавка в Варшаві зчинилася. Газет у нас тоді ніяких не було, а так тілько глухі вісті поміж народом ходили, що "поляки прийдуть, хлопів різати будуть" або щонайменше "панщину завернуть". Хлопи дуже похнюпились, а шляхтичі мов на дріжджах росли. А село наше, бачите, мішане: більша половина хлопів, а менша шляхти. А що вже наш Довбанюк, так сей не раз і крізь сон кричав: "Чекайте-но ви, хами, скоро Польща буде! Ми вам!"

Від самої весни ходив як загорілий. До роботи ніякої, хоч його ріж, то не піде, а хоч би й пішов, то що з нього за робота! Нехай там собі рої летять, куди їх бог провадить, нехай костогризи та сорокопуди черешні об’їдають, нехай каня всі гусята поб’є — він ані не бачить, ані не чує нічого! Адже швидко Польща буде! То й не дивниця, що поки що до чого, а

наш Довбанюк таки порядно з голоду млів. На його лихо, й губи того року не зародили, і риба не ловилася. Якби не той гарчик ячмінної муки, що йому щосуботи тезки давали, то був би Довбанюк, таки не дочекавши Польщі, з голоду загиб. Мама прогодувати його не могли, бо у них і своїх дітей було досить, а передновок випав тяжкий. Але Довбанюк байдуже собі! Чим тісніше коло нього, тим дужче він за своєю Польщею вбивається.

Сидимо ми отак на приспі з полудня: тато, ще кілька сусідів і ми, діти, а Довбанюк на сінешнім порозі лемішку їсть, таки з горшка, нерозпущену. Пожурилися наші газди передновинком, а далі на повстання зійшли, розповідають, що хто на ярмарці чув або від чужосільних.

— Кажуть, що щось маскаль замагає,— бовкнув один.

— Хто то каже? Хто сміє казати? — аж скрикнув Довбанюк, зірвавшися з порога і кинувши до горшка своєю залізною ложкою.

— Ой, пане Городиський, круто з вашою Польщею! Там, повідають, маскаль повстанців, як риби в саку, ловить, а котрих зловить, то з тими таке робить, що був-був когут, а по тому зістав каплуном!

— Дурні повідають, а ще більші дурні слухають!

— Ну, та ми, власне, потихо собі шептали, щоб ви не потребували слухати.

Загальний регіт. Довбанюк аж почервонів зо злості, але не сказав нічого, тілько сів назад на поріг і взявся знов до свого горшка з лемішкою.

— От дармо-сьте пана розгнівали,— передражнює один газда. — Хто знає, може, он завтра Польща буде! То-то будете в ярмі ходити, що аж гей!

— Га, як у ярмі, то в ярмі,— відмовляє другий. — Але я гадаю, що пан Городиський не будуть такі, покажуть свою велику ласку для нас, дурних хлопів.

А Городиський нічого, тілько сопе та ячмінну лемішку уплітає. Коли втім собаки загавкали, а з сусіднього закаулка залунав, немов цапиний бек, тонкий, голосок:

— Го́ршки друтова́ць, мамо́-о-о!

— Агій, сказився та в неділю горшки дротує? — загомоніли газди.

— Препрашам, я сем завтра по́дротую, а нині тілько шукам, де сем пре́ночую! — відізвався з-за плота такий самий цапиний голос дротаря.

— Чи бач, який хитрий! Ну, ходи сюда, ходи! — сказали тато і вказали дротареві перелаз.

Дротарів у нас у ту пору дуже радо приймали, бо дротар усе одно, що газета, про всяку всячину розкаже. Бувало, повна хата людей найде, як на комашню*, а він собі на лаві засяде та "сем" та "лем" — і плете, що йому слина на язик наверне, а люди аж роти порознімають та тілько ахають. Та й волочилося тих дротарів багато, що кілька день усе якийсь новий. Чутка йшла навіть, що їх навмисне підсилано. Одні казали, що їх пани підсилають, аби хлопів бунтували, а другі казали, що уряд підсилає, аби пантрували, чи хлопи справді не бунтуються.

Так і сей дротар. Переліз на подвір’я, привітався з газдами та й сів на приспі. Спочиває. Газди його розпитують то про се, то про те, а він нічого. Слово-дві скаже та й далі сопе. За невеличку хвилю вже відкись по селу чутка пробігла, що дротар об’явився. Ого, зараз півподвір’я людей насходилося — новин послухати. Тоді мій дротар як не розбалакаєсь! Зразу затинав і "сем" і "лем", плів щось таке, що мара знає що, а далі почав чисто по-польськи, та й уже не про що, як тілько про повстання. Почав розповідати, як то повстанці б’ють москаля, як француз і англік ось-ось уже полякам на поміч виступлять, як і наш цісар нічого против того не має, щоб москалеві "курти скроїти", як то деінде й хлопи до повстання йдуть, а пани хлопам не лиш панщину, але й усі ліси й пасовиська дарують.

— Pójdźcie, ludzie, pójdźcie! — говорив він.—Ojczyzna woła! Słuchajcie piosneczki!*

Та й затягнув своїм цапиним голоском:

Stój, wrogu, stój,

Bo nie ustał bój!*

Співаючи, він підскакував, крутився на одній нозі, помахував у одній руці звоєм дроту, а в другій тим шилом, що горшки править. Люди слухали, дивилися, як на комедію, деякі сміялися, жінки хрестилися. А коли дротар закінчив свою пісню страшними словами:

Powiesimy was po parze,

Czynowniki, dygnitarze!* —

то всі вибухнули голосним реготом, так кумедно вертівся та перекривлювався дротар.

— Pójdźcie, ludzie, pójdźcie! — проговорював він дальше. — Pokażcie, że wy wierne polskie dzieci!*

— Та брешеш, козячий сину! —сказав на те з добродушним притиском один газда .— Бо ми ані не діти, ані не польські!

— Дротарю, я йду з тобою! — залунав нараз різкий могучий голос. Усі озирнулися й ахнули. На порозі сінешніх дверей стояв Довбанюк з горшком недоїденої лемішки в одній а залізною ложкою в другій руці і, не зводячи очей із дротаря, грозив, бачилось, цілому світові.

— Я йду з тобою, чуєш, дротарю! — повторив він іще раз. — А їх не клич, се хлопство нічого не розуміє.

— Довбанюку! — скрикнув йому мій тато, забувши навіть утитулувати його паном,— Чи ти стікся, чи тобі що такого?

— Мовчи, хаме! — гримнув Довбанюк, кинувши на тата таким неописано згірдним поглядом, якого я зроду не бачив і бачити не буду. І, не кажучи більше нічого, він обернувся, пішов до комори, відмок свою скриньку, вложив до неї горнець, до половини повний лемішки, положив-таки необтерту ложку, замóк скриньку, сховав ключ у сінях під ступу і, взявши в руку палицю, вийшов на подвір’є.

— Гурра! — повітали його люди грімким окликом,

— От козак, раз козак!

— Оперезався, зовсім зібрався.

— Хоч до повстання, хоч у просо воробців пуджати!

Мов град, сипалися насміхи на Довбанюкову голову.

А він нічого собі. Взяв дротаря запідруку, навіть не поклонився нікому, та й пішли.

— Гей, музики військової! З парадою провести пана капітана!— крикнув хтось, і за хвилю де не взялась юрба хлопців з цебриками, нецьками, скіпцями, другі попри них з патиками, та й луп-цуп, трах-тарах, тарабанять щосили! Я й сам, тямлю як нині, лупив поцебрику, щотроха дно не вибив. Крик, гвалт, гармидер! А за бандою друга купа йде — парубки, газди, та ревуть-ревуть:

Пристань, Юрку, до вербунку,

Будеш їсти з маслом курку!

Будеш їсти, будеш пити,

Довбеньками воші бити.

Ну, вже, одно слово, зі славною парадою проводили ми Довбанюка аж за село. А він нічого, пішов, навіть не подякував.

Минули жнива — за Довбанюком і слухи загули. Мов у воду канув. Уже люди й сміятися перестали. Аж ось на першої матки знов якось так випало, що у нас на приспі народу зібралося чимало. Сидять, балакають. Коли нараз глядимо: лізе щось улицею, обдерте, згорблене, скулене, ледве ноги за собою тягне. Та й ноги лепські: подряпані, покровавлені по самі коліна, бо якраз тілько до колін останки штанів досягали. Лізе просто на наше подвір’є, наближається, знімає з голови щось

ніби лопушшя, ликом пов’язане... Господи, та се ж він сам, се Довбанюк!

— Юрку! Пане Городиський! Чи то ви? — скрикнуло разом до нього кільканадцять голосів. Але в жаднім голосі й тіні насмішки не було.

— Я! — відповів коротко Довбанюк і, здавалося, з крайнім напруженням усіх сил випростувався і гордо пройшов крізь товпу згуртованих біля нього людей. Усі до нього з запитами: а що? а як? а де? а куди? а коли? — а він ані слова. До сіней, та під ступу, та до комори, та до своєї скриньки. Відмок і першим ділом хап за горнець з лемішкою та за залізну ложку. Горнець був повний і ложка була повна, але пліснятини. Йому байдуже! Немов нічого й не бувало, сів на той самий сінешній поріг, здряпав плісень, та як почне їсти, як почне!.. Люди обступили його довкола і постовпіли.

— Бідний чоловік! Два місяці нічого не їв!

Насилу мама вирвали йому з рук заплісніли лемішку та дали теплого борщу, пирога, молока. Насилу попоїв і прийшов до себе. Насилу розговорився.

— Та де ж ви були?

— А дідько знає! Десь на границі.

— Та що ж ви робили?

— А дідько знає! Якісь дуби тягав. Було нас дванацять, таких самих старих дурнів, як я. Завели нас до якогось пана та й там казали ждати на розкази. Ждали ми, ждали, розуміється, в лісі. Далі пану навкучилося, та й каже нам: "От не маєте тут що

робити, тягайте оті дуби з того боку границі на сей бік". А то вам через ліси та нетрі такі, що крий боже! "Се,— каже,— потрібно буде для войования, коли сюди війна прийде". Тягати каже швидко, а їсти дає щораз то скупіше. Тягали ми, тягали,— адіть, як обтягалися! — а далі взяли та й утекли.

— Та куди ж ви ходили такі довгі часи?

— А дідько знає! Найбільше лісами.

— І ніхто вам нічого не казав?

— Ні, ніхто. Я гадав, що хоть арештують та цюпасом до села відішлють,— отже, не хотіли. Прийшлося самому, голому й голодному, паляндрувати. Господи, що я назнався, що я назнався!!...

— Ну, а в повстанні ви були?

— А дідько знає! Здається, не був.

— Ну, а Польща буде? — вирвалось у когось знехотя з уст.

Довбанюк тілько голову понурив. Мовчав, мовчав, а далі зірвався, тупнув покаліченою ногою до землі, махнув залізною ложкою по повітрі в якімось неозначенім напрямі та на ціле горло як не крикне:

— А нехай їм там усім тристенний дідько матір мучить!

Львів, у лютім 1886 р.

_____

* Регулярно.

* Комашня — гостина за померлі душі.

* Йдіть, люди, йдіть. Батьківщина кличе. Слухайте пісні! (польськ.) — Ред.

* Стій, враже, стій, ще не скінчився бій! (польськ.) — Ред.

* Повісимо вас по парі, чиновники, достойники! (польськ.) — Ред.

*Йдіть, люди, йдіть! Докажіть, що ви вірні польські діти! (польськ.) — Ред.